

ИСТОРИЈА МЕДИЦИНЕ, ФАРМАЦИЈЕ, ВЕТЕРИНЕ И НАРОДНА ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА

књига 11

**ЗБОРНИК РАДОВА
XII НАУЧНО - СТРУЧНОГ СКУПА
„ИСТОРИЈА МЕДИЦИНЕ, ФАРМАЦИЈЕ, ВЕТЕРИНЕ И
НАРОДНА ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА“**

Књига 11

Издавач:

Историјски архив "Тимочка крајина" Зајечар

Главни и одговорни уредник:

Велибор Тодоров

Организациони одбор:

др Момчило Павловић, др Мирослав Перишић,
др Петар Пауновић,
Велибор Тодоров, Иван Потих, Агим Јанузи

Лектура и коректура:

Иван Потих

Технички уредник, припрема:

Агим Ј. Јанузи

Дизајн корица:

Драган Педовић

Штампа:

„Brainstrade“ штампарија „Влапо“ Књажевац

Тираж:

150 примерака

САДРЖАЈ

Уводна реч	9
Проф. др ДАЛИБОР ЕЛЕЗОВИЋ, <i>Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет, катедра за историју</i> ВЕСТИ О КУГИ И ДИЗЕНТЕРИЈИ У СРБИЈИ ЗА ВРЕМЕ АУСТРИЈСКО-ТУРСКОГ РАТА (1737–1739)	11
Др ПЕТАР ПАУНОВИЋ, <i>учитељ здравља Рајачка народна школа здравља, Рајац</i> ЕПИДЕМИЈЕ ЗАРАЗНИХ БОЛЕСТИ НА ПОДРУЧЈУ ТИМОЧКЕ КРАЈИНЕ У XIX ВЕКУ У ПЕРИОДУ ОД 1833. ДО 1900. ГОДИНЕ	19
ВЕСНА МИЛОЈЕВИЋ, <i>архивист Историјски архив Краљево</i> НЕПРАВИЛНОСТИ У РАДУ АЛЕКСИНАЧКОГ КАРАНТИНА ЗА ВРЕМЕ КУГЕ 1838. ГОДИНЕ	23
ВЛАДАНА СТОЈАДИНОВИЋ, <i>дипломирани библиотекар саветник Народна библиотека „Његош“, Књажевцац</i> ДР КАРЛО КИКО, ПРВИ ДОКТОР МЕДИЦИНЕ НА СЛУЖБИ У КЊАЖЕВЦУ, И ЊЕГОВ ОПИС ОКРУГА КЊАЖЕВАЧКОГ	29
Др ГОРАН ЧУКИЋ, <i>епидемиолог, Београд, Раковица</i> ЕПИДЕМИЈА ПЕГАВОГ ТИФУСА У ТОПЧИДЕРСКОМ КАЗНЕНОМ ЗАВОДУ 1906/7. ГОДИНЕ	45
Доц. др МИЛЕНА ЖИКИЋ, <i>доктор историјских наука Фармацеутски факултет, Нови Сад</i> ХИПОКРАТ И КЛИО У БАЛКАНСКИМ РАТОВИМА	67
Проф. МАРКО МАРКОВИЋ, <i>историчар, Архив Косова и Метохије</i> ЗАРАЗНЕ БОЛЕСТИ У ПРИШТИНИ И ОКОЛИНИ НЕПОСРЕДНО И ЗА ВРЕМЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА - ОРГАНИЗАЦИЈА ЗДРАВСТВЕНЕ СЛУЖБЕ	77
ИВАН ПОТИЋ, <i>виши дипломирани библиотекар Историјски архив „Тимочка крајина“, Зајечар</i> ЛУДВИК ХИРШФЕЛД, ПОЉСКИ ЛЕКАР КОЈИ ЈЕ СПАСАВАО СРБЕ	85

СЛАВОЉУБ СТАНКОВИЋ ТАЛЕ, <i>историчар</i> <i>Ниш</i> ПОТПУКОВНИК-ПУКОВНИК ДР ЖИВОРАД (КОСТЕ) РАШИЋ, УПРАВНИК БОЛНИЧАРСКЕ ПОДОФИЦИРСКЕ ШКОЛЕ У НИШУ	89
ЈЕЛИЦА М. ИЛИЋ, <i>историчар, виши кустос</i> <i>Народни музеј Зајечар</i> ГРИП ИЛИ ШПАНСКА ГРОЗНИЦА У ОКОЛИНИ КЊАЖЕВЦА 1918–1919.	99
НАДА ПЕТРОВИЋ, <i>историчар, архивски саветник у пензији</i> <i>Београд</i> РУСКИ ЛЕКАРИ У У ЗАЈЕЧАРУ И ОКОЛИНИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА 1919–1941. ГОДИНЕ	111
СТОЈАНКА БОЈОВИЋ, <i>архивски саветник,</i> <i>Архив Косова и Метохије</i> СУЗБИЈАЊЕ МАЛАРИЈЕ У НЕГОТИНСКОМ КРАЈУ, КРОЗ АРХИВСКУ ГРАЂУ ИНСТИТУТА ЗА ЗАШТИТУ ЗДРАВЉА У НИШУ (1919-1975)	119
Др фарм. наука ПАВЛЕ ЈОВИЋ <i>Српско лекарско друштво, Београд</i> СТО ГОДИНА МЕДИЦИНСКЕ ШКОЛЕ У БЕОГРАДУ (1921-2021)	127
Др БРАНКО НАДОВЕЗА, <i>научни саветник,</i> <i>Институт за новију историју Србије, Београд</i> ДРУШТВЕНА И МЕДИЦИНСКА МИСАО МИЛОРАДА ДРАГИЋА	131
НАТАША РАДЕНКОВИЋ, <i>виши архивист,</i> <i>Историјски архив Ниш, Тврђава бб</i> ДРУШТВО ЦРВЕНОГ КРСТА СРБИЈЕ И ОКРУЖНОГ ОДБОРА - НИШ У ОРГАНИЗОВАЊУ ТЕЧАЈЕВА ЗА СЕСТРЕ-НУДИЉЕ И ДОБРОВОЉНЕ БОЛНИЧАРЕ И БОЛНИЧАРКЕ	137
РАНКО ЈАКОВЉЕВИЋ, <i>правник</i> <i>Републички геодетски завод, СКН Неготин</i> „ЗДРАВЉЕ НАШЕ НАСУШНО“ - ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ ЗДРАВСТВА У КЛАДОВУ И ОКОЛИНИ	143

АГИМ Ј. ЈАНУЗИ, <i>архивски саветник</i> <i>Историјски архив „Тимочка крајина“, Зајечар</i> НАРОДНА АМБУЛАНТА У КАЛНИ И ИЗВЕШТАЈ ЛЕКАРА МИЛУТИНА МИЛЕНОВИЋА	165
Мср ДРАГАНА НАРОДОВИЋ, архивист Мср МИЛИЦА РАНЂЕЛОВИЋ, архивист <i>Историјски архив „Тимочка крајина“, Зајечар</i> ИМУНИЗАЦИЈА У ТИМОЧКОЈ КРАЈИНИ У ПРВИМ ГОДИНАМА ПОСЛЕ II СВЕТСКОГ РАТА, 1945-1946.	173
Др ВАЊА ПРОДИЋ, <i>Дом здравља Нови Сад, Нови Сад</i> Др СЛОБОДАН ПРОДИЋ, <i>Факултет за европске правно-политичке студије, Нови Сад</i> ЗДРАВСТВЕНО-ХИГИЈЕНСКИ УСЛОВИ НА ГОЛОМ ОТОКУ И ЛЕКАРИ У ПРВИМ ГОДИНАМА ПОСТОЈАЊА ЛОГОРА	183
Др ГОРАН ЧУКИЋ, <i>епидемиолог</i> <i>Београд, Раковица</i> ЗАМИРАЊЕ ЕНДЕМИЈЕ ПЕГАВЦА НА ПОДРУЧЈУ ПРОКЛЕТИЈСКЕ ПОДГОРИНЕ СЕВЕРОИСТОЧНЕ ЦРНЕ ГОРЕ	199
Мср АЛЕКСАНДАР МИЉКОВИЋ, <i>докторанд,</i> Мср НЕНАД АНЖЕЛ, <i>докторанд,</i> <i>Филозофски факултет Ниш</i> ИЗ ПРОШЛОСТИ ДОМА ЗДРАВЉА У ЛЕБАНУ 1978-1990.	229
ПРЕДРАГ СТОЈКОВИЋ, <i>архивист</i> СУЗАНА ПЕТРОВИЋ, <i>виши архивист</i> <i>Историјски архив "31. јануар" Врање</i> ЕПИДЕМИЈА ЛАЈМСКА БОЛЕСТ НА ТЕРИТОРИЈИ ПЧИЊСКОГ ОКРУГА	237
Проф. др МАРИЈА РОМИЋ, <i>специјалиста медицинске биохемије</i> <i>Медицински факултет, Београд</i> ЕЛЕКТРОНСКО ИЗДАВАШТВО ЗАЈЕЧАРА У ТРАНСФУЗИОЛОГИЈИ СРБИЈЕ	251
Проф. др ЗОРАН ВОЈИЋ, <i>психијатар и психотерапеут</i> <i>Модерна медицина, Београд</i> МЕНТАЛНО ЗДРАВЉЕ У ДОБА КОРОНЕ	253
Упутство за предају рукописа	261

НЕПРАВИЛНОСТИ У РАДУ АЛЕКСИНАЧКОГ КАРАНТИНА ЗА ВРЕМЕ КУГЕ 1838. ГОДИНЕ

Абстракт: Рад говори о санитарном кордону који је имао значајну функцију инспекције на границама, која се огледала пре свега у заустављању свих путника и њиховом смештању у карантин ради заштите и даљег ширења заразних болести. Рад показује да су карантини као важне државне установе служили заштити здравља становништва као и да је читав комплекс карантина функционисао по строго прописаним мерама. Заправо, рад говори о неправилностима које су се дешавале у Алексиначком карантину и које латов Стојковић Коста, кроз рапорт шаље у Неготин, дунавско-тимочком, војном команданту, Стефану Стојановићу.

Кључне речи: Алексиначки карантин, епидемије, куга, Неготин, Србија, 19. век

Историја здравствене културе представља веома важан сегмент историјских истраживања, а у време када је нажалост глобално друштво угрожено од пандемије, она посебно добија на актуелности. Истраживања у области здравствене културе повлаче сагледавање везе социјалних интеракција и значаја који откривају стварност друштва у прошлости, здравље и болести, богатство и сиромаштво, рођење, смрт, физичке и менталне способности, емпатију и социјалну солидарност.¹

Здравствена служба у Србији почиње да се усваја и организује тек од Хатишерифа из 1830. године. Најпре је била у саставу Министарства унутрашњих дела, потом Министарства просвете, а попечитељ је био у исто време „врховни надзиратељ карантина у Србији“. Након 1837. године на побољшању здравствених прилика у земљи почео је да ради „Шпитаљки фондус“ (болеснички фонд). Учестале епидемије куге и колере у Турској које нису мимоилазиле ни далеко напредније европске земље, принудиле су Србију да убрза рад на унапређењу санитарних установа. Кнеза Милоша је на то посредно приморавала и Аустрија, која је у време појаве епидемија у Турској затварала границу. С друге стране, Турска није поклањала готово никакву пажњу санитарској служби и установама - тек је 1838. године увела карантине. Епидемије колере и куге принудиле су Кнеза Милоша да санитарским установама и службама посвети више пажње. Суочена са претњом епидемије куге у 19. веку Порта је увела мрежу карантина на границама и лукама. Од 1831. до 1836. године појавиле су се три

¹ Никола Самарџић „Историја здравствене културе у обнови часописа *Acata*: нове теоријске и истраживачке претпоставке“, *Acta historiae medicinae stomatologiae pharmaciae medicinae veterinariae*“ 32, 1 (2013), 10.

брошуре у виду упутстава за лечење од колере. Тридесетих година 19. века, Кнежевину су захватиле три епидемије: колера 1831. и 1836. године и куга 1837. године.²

У тренутку када се у Србији сазнало да у Турској бесни куга (1837.) и да се постепено приближава Србији, на српској граници било је већ шест карантина: 1. алексиначки, 2. мокрогорски, 3. љубовијски, 4. рачански, 5. радујевски и 6. бреговски, где је радило 16 санитетских радника којима су у време куге придодати скоро сви лекари и још по неко особље. Карантини су саграђени према аустријским узорима, на основу планова инжењера и од тврдог материјала. Зато што се налазио на цариградском друму, карантину у Алексинцу поклоњено је највише пажње, јер се ту одвијао највећи промет људи и добара.³

За санитетског комесара кнез је именовао Аврама Петронијевића. У ово време подиже се на граници још једна санитетска установа – састанци. Ту су се људи могли састајати и разговарати - парлаторија, али не и дотицати, а писма која су предавана дезинфикована су, кађена по прописима. Ова састајалишта су отварања такође на местима друмских комуникација.⁴

Српски санитет наставља своју делатност у оквиру ресора Министарства унутрашњих дела. Брига о народном здрављу у Крајинском округу наставља се преко деловања Радујевачког карантина.⁵

Карантини су функционисали под надзором директора, уз помоћ доктора, латова, гвардијана, амбарција, писара и осталих чиновника, плаћених да брину и спроводе ред и дисциплину у читавом комплексу. Тачније, са овим прописаним мерама спрече и улазак куге у Србију и њено даље ширење „свирепастовање“ по Србији.

Алексиначки карантин је био под појачаним надзором, с обзиром на пропуст доктора спрам турских низама који су „посејали клицу“ у Србији. Тако из документа Књажевске канцеларије I-417, рапорта војног команданта Дунавско-тимочког „полковника“, Стефана Стојановића, од 2. маја 1838. године из централне команде у Неготину, упућеног Кнезу Милошу у Крагујевцу, можемо остварити добар увид у рад Алексиначког карантина.

Стефан Стојановић кроз свој рапорт обавештава „његову светлост“ кнеза Милоша да је Латова Косту Стојковића који је дошао из Земунског контунца по налогу „ваше светлости“ из Радујевачког карантина „пред васкресеније послати дао“ у Алексиначки карантин. Командант Стојановић даље обавештава кнеза да му је Коста Стојковић написао да се у Алексиначком карантину неки „беспоредци налазе, кои се никако исправити не даду“, зато и не пропуштам вашој Светлости наведеног Стојковића, проследити писмо у прилогу овде под No 623, на даље поступање.

Писмо Латова Косте Стојковића, No 623, послато 15.априла, у Неготин је стигло 20. априла 1838. године. Латов Коста најпре обавештава пуковника Стојковића да је 12. априла 1838. године у карантину коначио „Господин Преставник Књажевски Аврам

² Далибор Елезовић „Информација Мокрогорског карантина из 1838. године о нападу Црногораца и Херцеговаца на Клобук, *Српска баштина*, 1 (2021), 143-144.

³ Радош Љушић, *Кнежевина Србија 1830-1839*, Београд, САНУ, 1986, 410-421.

⁴ „Карантини у Србији у доба Кнеза Милоша“, Петковић Сава, 700 година медицине у Срба, Београд, 1974 (чланак)

⁵ Александар Миловановић, „Улоге и значај карантина у очувању народног здравља Источне Србије током прве половине 19. века“, *Зборник радова са 4. Научног скупа Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура*, Зајечар, 2012. године, стр. 139.

Петронијевић“ и да је сутрадан за Цариград „даље пут свој предузео“. Писмо даје увид, потврђује одлазак Аврама Петронијевића у Цариград.⁶

Он даље износи: „А што се Карантинског реда тиче, готово да нема ништа, како старешине нису строги“, директор је пустио 4. текућег месеца амбарцију и латова са парлаторије, састанка, кроз сред Алексинца, кроз чаршију, чак су и оро играли.

Коста даље извештава да господин доктор „слабо гледа његову карантинску дужност“, јер он „само ујутру рано визитира људе у колиби, кад прикадение буде“, он даје гвардијану па он сам кади. Следећа замерка је „колибе нечисте, алине (хаљине) слабо износе из соба“. Свакако, уз сардњу наших ондашњих лекара издао је А. Петронијевић упутство за пријем и даљи поступак свих лица, који задржавају карантин или су сасвим сумњиви на кугу. То упутство носи наслов: „Наставленије карантинским чиновницима и служитељима у Алексинцу под којим стоји Парлаторија Суповачка и Грамадска.“

Из овог наставленија износим главније, за нас лекаре занимљивије одредбе. тако:
„т.13. Све људе, како дођу у карантин одма доктор визитира, да нема белеге кужне на ком.

т.14. Сви људи бацају своје хаљине у кад, а новце у сосуд сирћетом и водом смешаном, потом улазе и они собом у кад, који морају онда бити распасани, како би кроз аљине њихове прошао, и потом узевши са собом њине ствари из када новце из сосуда, одлазе у опредељене им собе.

т.15. На одређени дан изласка доктор визитира све људе по собама и даје им онде још по један кад.⁷

По њему је упитно и купање марве, стоке која се ради тога изводи напоље, а што такође гвардијан сам обавља, без икаквог надзора.

Највише га је ужаснуло то што су на Васкрс у соби Директора, „дошли помешани амбарција и латов, те пили вино и појали (певали)“.

У санитетско –полицајној уредби за карантине и пограничне састанке наведено је:
- карантин, који ваља да је постројен на здравом, свакојачко близу воде лежеће место, има два простора, једно изложено или помешано, а друго неизложено или не помешано. У неизложеном (или непомешаном, чистом) простору, налазе се канцеларија, обиталишта за карантинске чиновнике и служитеље, и зграде за грађу, утвари, оправе и реквизите. У изложеном (или помешаном, нечистом) простору стоје зданија за људе, који из оностранских области на карантирање долазе, из зграде и смештишта за ствари карантиниста, за еспап и за животиње. То су простори један од другог одвојени јаком оградом, која за сваки има по једну добру капију, и до ње по једна тврда врата.⁸

Видно разочаран Коста закључује „жалостно е служити се оваковима, овако може се лако болест упустити, а могу сам себе срамоту навући, кроз другог...“, те да ће морати „јавити нашој стражи да идем натраг“.⁹

⁶ Државни архив Србије, Књајеска канцеларија, I- 417 (1-2, 3-4)

⁷ Војислав Михаиловић, „Борба против куге у Србији пре 100 година“, Београд, 1937, стр. 42.

⁸ Војислав Михаиловић, „Борба против куге у Србији пре 100 година“, Београд, 1937, стр.46

⁹ Државни архив Србије, Књајеска канцеларија, I- 417 (4)

Новой Свѣлости
 Милостивѣишему Богдари князю Грѣшному
 Милуу Богдоровицу Богдановицу

военной Комманданта
 кав. Станиславъ Столѣв.
 и на Свѣдѣна Свѣдѣна
 Всеподданнѣ Радоуѣ.

У. К. Земунского Комманданта Лавовъ
 Косма Свѣдѣна, Косма самъ по Свѣ-
 тайству Свѣдѣна Свѣдѣна наложу,
 и на Свѣдѣна Комманданта, и Свѣдѣна
 наложу Комманданта и Свѣдѣна
 полагать да, Свѣдѣна и се Свѣдѣна
 Свѣдѣна, да се и Свѣдѣна наложу
 и на Свѣдѣна Комманданта наложу, Кос-
 ма Свѣдѣна наложу. Зато и
 не Свѣдѣна Свѣдѣна Свѣдѣна
 наложу Свѣдѣна Свѣдѣна Свѣдѣна
 наложу, Свѣдѣна по № 603. и 604. по
 Комманданту на Свѣдѣна Свѣдѣна.

№ 715.

2. Маѣ 1838
 и Свѣдѣна

Столѣвникъ
 Свѣдѣна Свѣдѣна.

Необјављени извори:

- Државни архив Србије, Књажевска канцеларија, I- 417 (1-2, 3-4)

КК I-417 (1-2)

1838, април 29, Неготин

Стојановић Стефан, војни командант дунавско-тимочки-кнезу Милошу Обреновићу, Крагујевац

Доставља два писма латова карантина радујевачког на служби у Карантину алексиначког Косте Стојковића, у коме се жали на неке неправилности у карантину алексиначком.

Оригинал 2 л.

КК I-417 (3-4)

1838, април 15, Карантин алексиначки

Стојковић Коста, цесарско-крањевски служитељ-Стојановић Стефану, војном команданту дунавско- тимочком, Неготин

Извештава о несавесном раду директора и доктора Карантина алексиначког и о самовласним поступцима служитеља и латова као и о нечистоћи која у карантину влада.

Оригинал 2 л.

Литература:

- Дедић Драгослав, Куга у Јагодини 1837, Историјски архив јагодина 2020.
- Елезовић Далибор, „Информација Мокрогорског карантина из 1838. године о нападу Црногораца и Херцеговаца на Клобук, *Српска баштина*, 1 (2021), 143-149.
- „Картини у Србији у доба Кнеза Милоша“, Петковић Сава, 700 година медицине у Срба, Београд 1974 (чланак)- Љушић Радош, Кнежевина Србија 1830-1839, Београд, САНУ, 1986, 410-421.
- Миловановић Александар, „Улоге и значај карантина у очувању народног здравља Источне Србије током прве половине 19.века“, Зборник радова са 4. Научног скупа Историја медицине , фармације, ветерине и народна здравствена култура, Зајечар 2012.
- Михаиловић Војислав, „Борба против куге у Србији пре 100 година“, Београд, 1937.

- Самарцић Никола, „Историја здравствене културе у обнови часописа *Acta*: нове теоријске и истраживачке претпоставке“, *Acta historiae medicinae stomatologiae pharmaciae medicinae veterinariae*“ 32,1 (2013), 9-20.

- Стојанчевић Владимир, Административно и војно-полициско уређење српско-турске границе за време прве владе кнеза Милоша, Историјски гласник 3-4, Београд, 1951.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

61(497.11)(091)(082)

НАУЧНО-стручни скуп Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура (12 ; 2021 ; Зајечар)

Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура. Књ. 11, Зборник радова са XII научно-стручног скупа предвиђеног за 18. новембар 2021. године у Зајечару / [главни и одговорни уредник Велибор Тодоров]. - Зајечар : Историјски архив "Тимочка крајина", 2022 (Књажевац : Brainstrade штампарија Влапо). - 262 стр. : илустр. ; 29 cm

Тираж 150. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз већину радова.

ISBN 978-86-84483-69-2

а) Здравство -- Историја -- Србија -- Зборници б) Здравствена култура -- Историја -- Србија -- Зборници

COBISS.SR-ID 69443849